

Sterke vrouwen! De institutionele positie van de eerste Afrikaanse schrijfsters¹

Ingrid Glorie

Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur

Universiteit Utrecht

UTRECHT

en

Navorsingsgenoot Universiteit van die Vrystaat

Bloemfontein, Suid-Afrika

E-pos: ingrid.glorie@let.uu.nl

Abstract

Strong women! The institutional position of the first women writers in Afrikaans

In the early 1990s several Afrikaans literary scholars suggested that the work of the first Afrikaans women writers had been marginalised, because it supposedly went against the hegemonic Afrikaner-nationalist discourse. Since then research in the field of social history has indicated that during the first half of the 20th century, Afrikaner women were not as powerless as has often been assumed. In this article, the biographical details of women writers from 1902-1930 are provided, with special reference to their involvement in Afrikaans women's organisations. The short story "Prente" ("Pictures") by Mabel Jansen is used to illustrate the interrelatedness of literature and social work within the framework of this type of organisations. In the concluding paragraph an attempt is made to explain the marginalisation of these women writers' work from an international perspective, with special reference to the interference between the Dutch and the Afrikaans literary systems.

1 Lezing gehouden tijdens het ALV/SAVN-congres in Potchefstroom, september 2004. Met dank aan dr. Frans Ruiter (Utrecht) en prof. dr. Elize Botha (Pretoria), prof. dr. Siegfried Huigen, prof. dr. Lina Spies en prof. dr. Louise Viljoen voor hun commentaar op een eerdere versie van deze tekst.

Opsomming

Sterke vrouwen! De institutionele positie van de eerste Afrikaanse schrijfsters

Begin jaren negentig lijkt in de Afrikaanse letterkunde het idee te zijn ontstaan dat de eerste Afrikaanse romanschrijfsters ten prooi zijn gevallen aan marginalisering door mannelijke critici, omdat de inhoud van hun boeken in strijd zou zijn met het heersende Afrikaner-nationalistische discours. Studies op het gebied van de sociale geschiedenis hebben sedertdien echter aangetoond dat de institutionele positie van Afrikaanse vrouwen in de eerste helft van de twintigste eeuw sterker was dan vaak is aangenomen. In dit artikel wordt een beeld geschetst van de levens van de eerste Afrikaanse schrijfsters, met speciale aandacht voor hun betrokkenheid bij de Afrikaanse vrouwen-organisaties. Het korte verhaal "Prente" van Mabel Jansen wordt gebruikt ter illustratie van de wisselwerking tussen het werk van enkele schrijfsters en het beleid van de vrouwen-organisaties ten aanzien van de maatschappelijke vraagstukken van hun tijd. In de slotparagraaf wordt een poging gedaan om de marginalisering van het werk van deze schrijfsters in verband te brengen met vergelijkbare ontwikkelingen elders in de wereld, met speciale verwijzing naar de interferentie tussen het Nederlandse en het Afrikaanse literaire systeem.

1. Vrouwelijke auteurs en hun plaats in de Afrikaanse literatuurgeschiedenis

Begin jaren negentig lijkt in de Afrikaanse letterkunde het idee te hebben postgevat dat vrouwelijke auteurs ten prooi zijn gevallen aan marginalisering door mannelijke letterkundigen. Een invloedrijke bijdrage, in dit verband, was een artikel van Henriette Roos in *Tydskrif vir Letterkunde* (1992). In dit artikel focust Roos op de drie prijswinnaars van een door uitgeverij Van Schaik uitgeschreven romanwedstrijd: *Onder bevoorregte mense* van Marie Linde, *Oogklappe* van Meg Ross en *Eensaamheid* van Eva Walter. Met dit drievoudige debuut (1925) voegden de eerste vrouwelijke auteurs zich in de nog prille traditie van de psychologisch-realistische of probleemroman. Dit genre had in 1922 met J.R.L. van Bruggens *Japie* een eerste hoogtepunt bereikt. In de jaren dertig en veertig zou het genre in toenemende mate gedomineerd gaan worden door vrouwelijke auteurs. Tegelijkertijd zou het echter ook van het literaire domein afglijden naar het domein van de ontspanningslectuur. J.C. Kannemeyer (1978:339) klaagt in zijn literatuurgeschiedenis over "die eenselwigheid en beperktheid van temas, die power taal en styl

van die skrywers en die verbeeldingloosheid en eensydigheid” van die realistiese romans uit die jare dertig, “terwyl die lewe in sy verwickeldheid gerieflik vermy word”. Hij constateert ook een toenemende commercialisering, met “’n sekere resepmatigheid en geyktheid” tot gevolg. In die jare veertig zal deze tendens zich volgens hem voortzetten, “met ’n geweldige toename in die produksie van die oppervlakkige liefdesverhaal wat bloot as ontspanningslektuur geskryf word”.

Henriette Roos merkt op dat, hoewel die romans van Marie Linde, Meg Ross en Eva Walter aanvankelik positief werden ontvang, het oordeel van de critici – en met name de literatuurgeschiedschrijvers – met verloop van tijd steeds negatiever werd. Een vluchtige verkenning van de drie romans suggereert volgens Roos dat de stedelijke omgeving waarin deze gesitueerd zijn, de *bourgeois* benadering van bepaalde maatschappelijke kwesties, het eurocentrische perspectief en de achterliggende ideologische visie niet strookten met het verwachtingspatroon van de dominante critici. Roos (1992:51) vraagt zich af:

Het die critici wat sedert die veertigerjare die norme daargestel en die geskiedenis neergeskryf het dalk nie vrede gehad met hierdie romans wat glad nie ingepas het in ’n geïdealiseerde Volk en Vaderlandvisie nie; met werke wat geensins as didakties/moraliserend, of selfs as romanties-realisties beskryf kon word nie? Met werke wat nie die mite van die Boer en sy liefhebbende, hardwerkende vrou onderskryf het nie?

Philip John neemt de suggestie van Roos over en onderzoekt de juistheid hiervan met betrekking tot *Onder bevoorregte mense* van Marie Linde. Zijn conclusie (John, 1994:20-21):

Die ‘ontluisterde toon’ van *Onder bevoorregte mense* sou dan – ten opsigte van die kunsbegrip – dui op die oorstyging van die horison van die toonaangewende literêre critici van die roman. Vir Afrikaanse critici sou *Onder bevoorregte mense* ideologies onverteerbaar gewees het omdat dit ontgogelend krities ingestel was ten opsigte van die heersende estetiese ideaal.

In meer algemene termen óf met betrekking tot andere fasen uit de Afrikaanse literatuurgeschiedenis constateren ook Amanda Lourens (1997), Annemarié van Niekerk (1990; 1999a; 1999b) en Jerzy Koch (2002) dat de canon van de Afrikaanstalige literatuur het product is van een door mannelijke critici gedomineerd selectieproces. Voegt hierbij – als gevolg van het hanteren van (niet zelden door politieke of ideologische overwegingen ingegeven) typisch mannelijke beoordelingscriteria in combinatie met trivialisierungs- en marginali-

seringsstrategieën – dat het werk van vrouwelijke auteurs geheel uit de canon is verdwenen of niet de waardering heeft gekregen die het volgens *andere* criteria zou verdienen. Daarentegen zou het oordeel van vrouwelijke critici en het vrouwelijke lezerspubliek de constructie van deze canon nauwelijks hebben kunnen beïnvloeden.

2. Vrouwelijke auteurs en hun maatschappelijke rol

Sinds het verschijnen van Roos' artikel is er alweer ruim een dekade verstreken. Inmiddels hebben we, vooral dankzij onderzoek op andere wetenschappelijke terreinen dan de letterkunde, een beter inzicht gekregen in de complexe relatie van vrouwen, zoals de door Henriette Roos genoemde schrijfsters ten opzichte van het mannelijke machtscentrum van hun tijd. Ze waren méér dan alleen, zoals Elsabé Brink het in haar gelijknamige artikel uit 1990 noemde, "man-made women" die het door mannen geconstrueerde *Volksmoeder*-discours geïnternaliseerd hadden (Brink, 1990:290). "The male constructed images of the Afrikaner woman", schrijft Elsie Cloete (1992:51) daarentegen,

... emphasized her role as servant to the volk, as nurturer, keeper of moral standards, educator and promoter of the language. It served a specific political purpose and the Afrikaner woman's collaborative role in bringing this about, albeit not always from the public platform, should not be underestimated.

Lou-Marie Kruger (1991:1-2) benadrukt in haar M.A.-verhandeling over het vrouwentijdschrift *Die Boerevrou*: "... they, too, were active agents in the mobilisation of the *volk*". Marijke du Toit (1996:6) toont ook in haar proefschrift over de Afrikaner Christelike Vroue Vereniging (ACVV) aan

... that Afrikaner women were neither absent from, nor silent partners of a male political movement. In fact, several decades ago some of the women active in welfare and party-political work themselves claimed a pivotal role in the nationalist struggle.

Overigens hebben letterkundigen zoals Lourens (1997), Van Niekerk (1999a) en Koch (2002) óók oog gehad voor de institutionele inbedding van het werk van zekere schrijfsters. Maar toch gaat hun aandacht, net als dié van Henriette Roos en Philip John, vooral uit naar het ondermijnende karakter van het werk van vrouwelijke auteurs ten opzichte van een dominant mannelijk discours. Deze misschien ietwat politiek-correcte, soms expliciet feministisch-ideologisch geladen voorstelling laat onvoldoende

ruimte om te onderzoeken in welke mate het werk van vrouwelijke auteurs niet alleen bepaald werd dóór, maar zelf ook mede vormgaf áán het heersende discours (dat dus ook niet als uitsluitend “mannelijk” gekarakteriseerd kan worden).

3. Schrijfsterslevens

In haar M.A.-verhandeling over *Die Boerevrou* merkt Lou-Marie Kruger (1991:2) terecht op dat

[if] we are to move from the level of the Afrikaans women as powerful symbol in the mythology of Afrikaner nationalism and recover the roles and contributions of Afrikaans women as historical agents then it will have to be firmly anchored in the concrete and personal particulars of their actual lives.

Het loont dan ook de moeite om eens te kijken naar de levensbijzonderheden van vrouwelijke auteurs uit de eerste drie decennia van de twintigste eeuw. Omdat er maar weinig bronnenmateriaal voorhanden is, is ervoor gekozen om dit onderzoek uit te breiden naar alle Afrikaanse schrijfsters die tussen 1902 en 1930 actief waren, voor zover hun namen via de *Bibliografie* van P.J. Nienaber te achterhalen vielen.² Met uitzondering van M.E.R. zijn vrijwel al deze schrijfsters, binnen welk genre ze ook actief waren, nét als de door Roos gememoreerde romancières in vergetelheid geraakt. Dit suggereert dat een controversiële inhoud dus niet de enige factor is die verantwoordelijk gehouden kan worden voor het feit dat veel vrouwelijke auteurs buiten de canon zijn beland.

Onderzoek³ wijst uit dat alle schrijfsters die tussen 1902 en 1930 debuteerden, geboren zijn in de laatste drie decennia van de negentiende eeuw: de oudste, Tannie van *Die Brandwag*, in 1873 en de jongste, Anna de Villiers, in 1900. Met uitzondering van M.E.R. kwamen de meesten uit redelijk welvarende gezinnen; hun vader was advocaat, magistraat, predikant, onderwijzer, landmeter

2 Gezocht is naar informatie over Lenie Boshoff-Liebenberg, Sadie Bosman, Susanna Bruwer, A.E. Carinus-Holtzhausen, Hettie Cillié, Chris Euvrard, Sarah Goldblatt, Mabel Jansen, Marie Linde, Essie Malan, Mabel Malherbe, Sara Niemeyer, Mevr. Oelofse, Niggie van Eitemal, Hilda Postma, Rikie Postma, Meg Ross, Tannie van Die Brandwag, Anna de Villiers en Eva Walter.

3 Dit overzicht is gebaseerd op bestaande publicaties en op archiefonderzoek bij onder meer NALN (Bloemfontein), het Staatsargief (Pretoria), de Suid-Afrikaanse Bibliotheek (Kaapstad) en het Dokumentesentrum (J.S. Gerickebibliotheek, Stellenbosch). Met dank aan mevr. Gerda Stroebel, mevr. Erika Terreblanche en dhr. John Moremoholo (Bloemfontein), mevr. Hanna Botha en mevr. Maryna Brink (Stellenbosch) en mevr. Lerita Pretorius (Pretoria).

of boer. Velen ervaarden de Anglo-Boerenoorlog als een ingrijpende gebeurtenis. Chris Euvrard, Hettie Cillié, Eva Walter en A.E. Carinus-Holtzhausen en mogelijk ook andere van de hier genoemde skryfsters hebben een deel van die oorlog in Britse konsentrasiekampe doorgebracht. Na die oorlog gingen veel meisies uit die voormalige Boerenrepublieke na die *Boland* om opgeleid te word tot onderwyzeres. Die meeste van die skole word geleid deur Amerikaanse leraressen. Hoewel sommige meisies – soos M.E.R. in haar autobiografie memoreer – sich diep gekrenk voel deur die neerbuigende houding die die Amerikaanse onderwyzeresse aanneem ten opsigte van hulle taal (sowel die Nederlands as die Afrikaans), was die onderwyse er in andere opsigte wél erg goed, en selfs beter as die onderwyse dat jongens van hulle leeftyd op die gewone dorpskole kregen.

M.E.R. behoorde tot die eerste vrouelike studente aan die South African College (later die Universiteit van Kaapstad) en Eva Walter, die als kind van Nederlandse migranten een deel van die Anglo-Boerenoorlog in Nederland doorgebracht had en daar privé-onderwyse had genot, word in 1906 die eerste voltijdse damesstudent aan die Grey College in Bloemfontein. Van Petronella van Heerden is bekend dat ze in hongerstaking moest gaan om van haar ouers toestemming te kryg om te lere. Van Heerden, Anna de Villiers en Lydia van Niekerk brachten een deel van hulle studietyd in Nederland deur.

Wat die burgerlike staat en die vraag “wel of geen kindere” betref, is die beeld so divers, dat er weinig over te seggen valt. Susanna Bruwer, die skryfster van *Bodemvas*, publiseer in november 1929 – dat wil seggen nog geen maand nadat Virginia Woolf in Engeland haar *A room of one's own* had gepubliseer – in *Die Nuwe Brandwag* een korte skets getiteld “As ’n vrou wil skryf. ’n Skets uit die getroude lewe”, waarin zij op ironiese wyse beskryf wat er gebeur as een plichtsgetroue echtgenote en moeder ’s omtrent vroeg die inspirasie in sich voel opbuis om te skrywe en die hele wereld met één pennestreek te verander. Opeens staat dan die bediende voor haar, die een boodskapslysje voor die slaag wil hebben. In plaas van kúnst staat er plotseling: “2 pond skaapribbetjie. 3d. hondvleis. Dit moet wees vleis vir die hond maar die slagter sal verstaan – so hoop ek” (Bruwer, 1929:236)

Veel skryfsters waren in hulle jonge jare of selfs tot hulle pensioen werkzaam als onderwyzeres; een aantal van hen skreef ook skool- en kinderboeke en sommigen waren daarnaast op bestuurlik terrein in die onderwyswereld aktief. Een tweede bron van

inkomsten was vertaalwerk, een derde de journalistiek. Terwijl M.E.R. en Eva Walter – beiden ongetrouwd – van het schrijven moesten leven, kregen andere vrouwen er niet of nauwelijks voor betaald. *Die Boerevrou* werd bijvoorbeeld grotendeels gefinancierd door Mabel Malherbe's echtgenoot. Onthullend is in dit verband een brief van Izak van Heerden alias "Vaalswaer", de man van Tannie van *Die Brandwag*, aan zijn mede-taalstrijder Gustav Preller. "Daar was 'n tyd," schrijft hij,

wat Tannie die werk waarvoor julle later drie dames kontributante ge-employeeer 't alleen gedoen 't [...]. Maar toe was sy nog sterk en het dit haar nie biesonder lastig geval nie.

Ofskoon sy moes in ieder geval haar werk snags af doen. Die huishouding en ander dinge het haar gewoonlik oordags besig gehou en so moes sy in die reel saands, wanner ik gaan slaap, gaan sit en werk tot een, twee uur in die more – winter en somer – en partykeer tot selfs later toe. Sy het 'n massa van die korrenspondensie- [sic] en ander bykomstige werksaamhede vir Die Brandwag gedoen waarvoor sy in geen geval betaal werd nie maar wat sy gemeen 't wat in belang van die saak is en wat dit haar begeerte was om te doen. [...]

Tel by haar huiswerk die werk van Die Brandwag die vertale en skrywe van 'n boel ander kinder- en skoolboekies en wat dies meer sy en dit hoef niemand te verwonder dat haar gesondheid – wat maar altyd swak was – daar onder gaan ly 't (TAB, A787/112, p. 801-803).

Het lijkt de schrijfsters weinig moeite te hebben gekost om door te dringen tot de literatuur. De Afrikaanse literatuur was immers een *jonge* literatuur en iedere vrouwelijke stem was er één. Bijzonder illustratief is in dit verband een brief van Gustav Preller aan Hettie Cillié van 9 september 1908. Hij bedankt haar voor een verhaal dat binnenkort in *De Volkstem* zal verschijnen.

Die naam-kwessie het ik doorgehak door u 'Hilda Villiers' te noem! Ik hoop u sal daar niks op tegen hê nie. Ons moet 'n naam hê, siet u, want ik wil vooral laat uitkom:

1. dat skryfster Afrikaans is
2. dat skrywer 'n dame is

en ik weet g'n ander raad nie. Als 'Hilda Villiers' eendag 'n beroemde skryfster geword het, sal ons seker wel die reg krij om te sê dat 't mej. Cillié is. Dat sij alle kans het om beroemd te word, betwifel ik nie (NALN, RGN-verzameling, Ms 2/134).

Dat vrouwelijke auteurs in het algemeen als een noodzakelijke aanwinst voor de jonge Afrikaanse literatuur werden beschouwd

(zowel met het oog op de verscheidenheid van tema's en genres alsook voor het aanboren van een nieuw lezerspubliek: vrouwen en kinderen), blijkt eveneens uit de recensies waarin de veelal mannelijke critici hun eerste romans en verhalenbundels onder de loep nemen. Niet zelden is er kritiek, met name op het gebruik van anglicismen en het gemis aan psychologische diepgang. Maar aan het einde van zo'n ogenschijnlijk vernietigende recensie staat er bijna zonder uitzondering dat deze eersteling niettemin getuigt van aanleg en een belofte inhoudt voor de toekomst, niet alleen voor de skryfster, maar ook voor de Afrikaanse literatuur als geheel. "Dis totaal onmoontlik," klinkt het bijvoorbeeld aan het slot van een vernietigende recensie van Susanna Bruwers roman *Bodemvas* in *Die Unie*. "Maar by dit alles is 'Bodemvas' 'n boeiende, interessante boek wat allessins die moeite werd is om te lees. Ons verwag van die skryfster nog baie van dieselfde soort" (Anon., 1929:55-56). Welke redenen skryfsters hadden om voor de anonimiteit te kiezen, door een pseudoniem te gebruiken (zoals bijvoorbeeld Marie Linde, Meg Ross en Eva Walter), of zich (zoals M.E.R.) te verstoppie achter initialen, word nie duidelik. Van Tannie van *Die Brandwag* krijg je die indruk dat ze gewoon nie van al die aandacht hield. Ze had haar man een keer een standje gegee omdat hij haar naam in *Die Brandwag* had laten vallen, en (skryf hy aan Preller), "mij verklaar dat sij niks van dergelike goedkope adverteerderij hou nie". Een brief van Sannie Bruwer aan haar man A.J. Bruwer, die, naast zijn werk als voorzitter van de Raad van Handel en Nywerheid, zelf ook als skryver actief was, is één van die weinige aanwysings dat vrouwen die wilden skrywe soms ook negatief bejegend werden. "Steyn vertel my iets wat my so seer gemaak het dat ek 'n mens nooit kan sê nie" skryf ze op 11 maart 1929,

Anna Johan sê vir Steyn sy hoor dat ek 'n boek geskryf het maar dat daar seker nie notiesie van geneem sal word nie omdat almal sal tog weet dat jy my gehelp het. Ek het toe vir my ma geskryf en gesê dat jy nog nie eers my boek gelees het nie dat ek dit nie wou hê nie voordat my boek nie gedruk verskyn nie. Ja dit lyk my werklik of ek teen daardie ding nog sal moet veg. Ek het ook gesê dat sy hoef nie te dink dat ek iets onder my naam sal uitgee wat nie werklik myne is nie. [...] Wat moet ek doen lief? Stel jou voor dat 'n mens tog altyd met sulke dinge ook te kamp moet. Die rede – ek is dan te ongeletterd (NALN, Ms 734/77/107).

Tot slot van dit overzicht het optreden van vrouwelike auteurs in georganiseerd verband. Hoewel het gevaarlik is om – zoals mannelike letterkundigen soms skyn te doen – alle skryfsters

uit een bepaalde periode te reduceren tot één homogene en dus makkelijk verwaarloosbare categorie, lijkt het toch gerechtvaardigd om te stellen dat veel van deze schrijfsters en hun lezeressen lid waren van de verschillende vrouwenverenigingen, zoals de ACVV en de Suid-Afrikaanse Vrouwe Federasie (SAVF), die na de Anglo-Boerenoorlog werden opgericht om de armoede onder de Afrikaners te verzachten. Deze verenigingen stelden vrouwen in staat om maatschappelijk actief te zijn. De werkzaamheden moeten vooral gezien worden als een uitbreiding van de traditionele zorgtaken. Net als in de beperkte kring van het huisgezin draaide het ook hier om het verbreiden van taal, cultuur en godsdienst, om opvoeding en onderwijs en steun aan *armblanke* volksgenoten. De strijd voor vrouwenkiesrecht lijkt niet voor iedereen even belangrijk te zijn geweest. In haar autobiografie *My beskeie deel* schrijft M.E.R. (Rothman, 1976:226) hierover:

Afrikanervroue het van die hele ding opsy gestaan. Dit was nie omdat hulle teen die stemreg was nie, maar om ander redes – veral om 'n rede wat ons reeds meer as 150 jaar beïnvloed het, naamlik dat die beweging Engels van oorsprong en instelling was. Verder kon ons nie eintlik sien dat dit van dringende belang was nie; ons was besig met ons taalstryd, onse stryd teen verarming en agteruitgang, met ons hele stryd van rehabilitasie; vrouestemreg het ons nie voorgekom as 'n belangrike faktor in hierdie stryd nie.⁴

Hoewel hoofdredactrice Mabel Malherbe zelf voorvechtster van vrouwenkiesrecht was, werd het onderwerp in de pagina's van *Die Boerevrou* zorgvuldig vermeden, omdat het verdeeldheid onder de lezeressen zou kunnen zaaien. Interessant is dat het in verschillende romans van vrouwelijke auteurs uit de jaren '20 wél aan de orde kwam, zoals in *Eensaamheid* van Eva Walter, *Bodemvas* van Susanna Bruwer en *Sterker as die noodlot* van Anna de Villiers.

4. Mabel Jansen, "Prente" (1919)

Mabel Jansen (1889-1979) was één van de bekendste Afrikaner vrouwen van haar tijd. Zij maakte volop deel uit van het *establishment* en leverde een actieve bijdrage aan de constructie van het Afrikaner-nationalistische discours. Deze, voor die jaren, politiek-correcte opstelling kon niet verhouden dat zij als schrijfster evenzeer vergeten raakte als Marie Linde, Meg Ross, Eva Walter en

4 Voor verdere verklaringen van lauwheid, zie Kruger (1991:179 e.v.).

bijna alle andere skryfsters uit die ontstaansperiode van die Afrikaanse literatuur. Door het verhaal “Prente” uit haar verhalenbundel *Die veldblommetjie* ... (1919) in verband te brengen met Mabel Jansens institutionele posisie, wil ik illustreren op welke manier teksten van die eerste Afrikaanse skryfsters soms aansloten bij het beleid van die Afrikaanse vrouwenorganisasies en, via deze organisasies, pasten binnen het hele Afrikaner-nationalistiese projek van die eerste dekaden ná die Anglo-Boerenoorlog.⁵

Mabel Jansen debuteerde in 1918 met het historiese melodrama *Afrikaner harte*. In 1919 verskyn die bundel sosiaal-realistiese verhalen *Die veldblommetjie* en in hetzelfde genre volgden in 1940 nog *Sommerso* en *Erfenis*. Onder het pseudoniem Martha (of Marta) publiceerte ze in 1923 het kindertoneelstuk *Die onnut* en in 1942 *Vrugte-heerlikheid: meer as duisend maniere om Suid-Afrikaanse vrugte voor te berei* ... (Nienaber, 1943:227-228). *Afrikaner harte* en *Die veldblommetjie* zijn literair-histories nie sonder betekenis, omdat beide vroege spesimen zijn van respectievelijk het historiese melodrama en het sosiaal-realistiese proza in die Afrikaanse literatuur. Maar die bekendheid die zij tijdens haar lewe genoot, dankte Jansen toch vooral aan haar vele aktiwiteite buiten het domein van die literatuur.

Mabel Jansen⁶ – op 1 november 1889 als Martha Mabel Pellissier in Bethulie gebore, opgeleid als onderwyzeres en in 1912 getrouwd met advokaat Ernst George Jansen uit Pietermaritzburg – was namelijk mede-oprichtster van Die Saamwerkunie van Natalse Vereniging en van die Federasie van Afrikaanse Kultuurverenigings, initiatiefneemster van die Afrikaanse Taalbondexamens, sekretaresse van die Natalse Christelike Vrouevereniging, redactrice van die vrouwenrubriek in *Die Landbouweekblad*, vice-voorzitter van die Voortrekkerbeweging en lid van het Sentrale Volksmonu-

5 Dit artikel is gebaseerd op lopend proefschriftonderzoek waarin niet alleen wordt gekeken naar die institutionele posities van die in noot 2 genoemde skryfsters, maar ook naar een zestal romans van vrouwelike auteurs. Naast die al genoemde titels van Linde, Ross en Walter gaat het om *Deur 'n geleende bril* van Essie Malan (1926), *Bodemvas* van S. Bruwer (1929) en *Sterker as die noodlot* van Anna de Villiers (1930). In een volgend artikel, dat eind 2005 in *Tijdschrift voor Genderstudies* zal verskyn, zal ik via tekstanalise aantoon dat die strekking van deze romans ooreenstemde met het beleid van die contemporaine vrouwenorganisasies, die gegrondvest waren in en een bijdrage leverden aan die heersende ideologie van het Afrikaner-nationalisme.

6 Greyvenstein (1989), Van Niekerk (1999a:248-249) en Van Niekerk (1999b: 337, 344-345).

mentekomitee, het Vrouemonumentkomitee, het Unievlagkomitee, het Kruger-komitee, het Argiefkomitee en de Handhawersbond. En ze was ook polities actief. Ze steunde de politieke loopbaan van haar man als parlamentslid, parlamentsvoorzitter en tot twee keer toe minister van Naturellesake. In 1923 richtte ze de Natasale Vroue Nasionale Party op, een podium dat haar de ruimte bood om te ijveren voor vrouwenkiesrecht. Ze was aanvankelijk vice-voorzitster van de Nasionale Party in Natal, maar stapte – na de breuk tussen Hertzog en Malan die ook een crisis in het huwelijk van Mabel en Ernst George teweeg bracht – over naar de Gesuiwerde Nasionale Party in Transvaal. Aan al deze partijpolitieke bedrijvigheid kwam een einde toen E.G. Jansen op 1 juni 1951 werd ingehuldigd als Gouverneur-generaal.

Dat Mabel Jansens opvattingen niet in strijd werden geacht met het dominante Afrikaner-nationalistische discours (de door Roos c.s. gesuggereerde verklaring voor de marginalisering van het werk van bepaalde vrouwelijke auteurs) blijkt uit alle eerbewijzen die ze tijdens haar leven ontving. Zo werd ze in 1929 als eerste vrouw gekozen tot lid van Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns; veertig jaar later werd ze – 80 jaar oud – tot erelid benoemd. Daarnaast ontving ze in 1974 de erepenning van de FAK en werd ze in 1976 door president Diederichs onderscheiden met een Dekorasie vir Voortreflike diens. Nadat ze op 8 januari 1979 op 89-jarige leeftijd was overleden, werd ze door president P.W. Botha gememoreerd als “een van die groot vrouefigure van ons volk se geskiedenis” (*Die Transvaler*, 9 januari 1979). Op 12 januari – de dag waarop ze op de heldenakker van de begraafplaats van Verwoerdburg ter ruste werd gelegd – hingen de vlaggen in de beide regeringssteden Pretoria en Kaapstad halfstok. “Mnr. Chris Liebenberg, burgemeester van Verwoerdburg”, zo meldde de Transvaalse krant *Beeld* daags tevoren, “het ’n dringende beroep gedoen op mense wie se name op die amptelike voorranglys van die staat verskyn, om sy kantoor vóór twee uur vanmiddag te skakel met die oog op toewysing van sitplekke in die kerk” (*Anon.*, 1979a).

Mabel Jansens verhalenbundel *Die veldblommetjie* illustreert duidelijk de verwevenheid van literatuur en maatschappelijk engagement die in het werk van veel van de eerste Afrikaanse schrijfsters kan worden aangetroffen. Interessant zijn in dit verband de argumenten waarmee W.M.R. Malherbe, redacteur van *Die Brandwag*, de bundel in zijn voorwoord bij de lezers aanbeveelt. Ten eerste, schrijft hij, zullen deze “smaakvolle” verhalen ook die Afrikaners tot lezen aanzetten “wat daarin nog niks anders kan sien

nie as 'n nuttelose verspilling van kragte en van tyd" (Jansen, 1919:3). Bevordering van de leeslust, als onderdeel van de algemene strijd voor volksopvoeding, is een bekend topos in alle postkoloniale samenlevingen, en als zodanig werd het ook zowel door Preller, Malherbe en de andere mannelijke leiders van de Tweede Afrikaanse Taalbeweging als door de vrouwenorganisaties krachtig gepropageerd. Malherbe's tweede argument is dat Mabel Jansen met deze verhalenbundel zou bewijzen dat er voor Afrikaanse vrouwen en meisjes wel degelijk leven was buiten de "Engelse mode". Onder meer vanwege hun opleiding aan door Amerikaanse leraressen geleide onderwijsinstellingen zouden jonge vrouwen meer geneigd zijn om op het Engels over te stappen dan jongens en lazen zij ook vaker als verderfelijk beschouwde "novels", romannetjes. Een boek als *Die veldblommetjie* kon hier tegenwicht bieden. En dan was er het laatste argument. De bundel was volgens Malherbe "vrij van [...] oordrewe preutsheid" en legde zonder er veel doekjes om te winden "die sedebederf [...] wat saam met 'n bioskoopbeskawing tot ons oorgewaai het en wat besig is die gemoed van ons jongetjies en meisies te vergiftig" (Jansen, 1919:3-4). Het bioscoopbedrijf in Zuid-Afrika was vanaf het begin vooral een Amerikaanse aangelegenheid. Tog getuigt deze uitspraak in meer algemene zin ook van het verzet van een natie die zich losmaakt van de culturele dominantie van één of zelfs twee voormalige koloniale machten (in het geval van Zuid-Afrika: Nederland en Groot-Brittannië), en van het verzet van de Afrikaners – die zichzelf nog graag als een agrarisch volk beschouwden, ook al lag de werkelijkheid inmiddels anders – tegen de decadentie van de Oude Wereld. Tevens moet Malherbe's opmerking gezien worden in het licht van de *armblanke*-problematiek en het streven naar sociaal-economische en culturele volksopvoeding.

Één van de verhalen waarop Malherbe zijn betoog baseert, is "Prente (die gevare van die bioskoop)", waarin een Afrikaans meisje – misschien wat naïef en ijdel, maar goed opgevoed en met het hart op de juiste plaats – op het slechte pad gebracht wordt wanneer zij met haar ouders van de boerderij naar het dorp verhuist en daar in contact komt met een meer wereldse samenleving. Hoewel zij aanvankelijk nog wel het gevoel heeft dat deze "prenten" indruisen tegen het stelsel van goed en kwaad dat zij van thuis heeft meegekregen, raakt ze al gauw verslaafd aan bioscoopfilms en begint zij de schijnwereld die haar daarin wordt voorgespiegeld, voor waar aan te nemen. Ze raakt in de ban van meneer Fijnhardt, een doortrapte verleider, die niet voor niets afkomstig is uit de grote stad, het Engelsgeoriënteerde Kaapstad. Fijnhardt wordt beschreven als

“die slimgeleerde Kapenaar” en als “agent” (Jansen, 1919:82); hij oefent geen traditioneel en eenzaam beroep uit, maar belichaamt de wereld van het kapitalisme.

Als haar ouders haar de omgang met hem dreigen te verbieden, loopt Marie met Fijnhardt weg, naar de stad, niet wetend dat de schurk daar al een verloofde heeft. Ze krijgt een kind van hem, maar wordt in de steek gelaten en belandt aan lager wal, want: “[...] wie gee werk vir 'n verlate vrouw! Wie geloof in 'n bedroë meisie?” (Jansen, 1919:103) Met haar kind woont Marie in een vervallen gebouw aan de rand van het Maleierkwartier. Terwijl zij ziek op bed ligt, zwerft haar vierjarige zoontje over straat en de enige die zich af en toe over het kind ontfermt en hem wat eten toestopt, is een kleurlingvrouw. Dat het een *bruinvrou* is die het kind hier, op ruwe wijze, wat medemenselijkheid betoont, is interessant; over het algemeen lijkt de schrijfster juist dat afglijden naar de wereld van de niet-blanken als het belangrijkste bewijs voor Marie's maatschappelijke neergang te beschouwen: dit is waartoe het verlies van traditionele Boerenwaarden kan leiden. Het verhaal eindigt ermee dat Marie op een dag haar moeder ziet lopen. Als ze zich ervan heeft verzekerd dat haar moeder zich over het kind zal ontfermen en dit dus niet de dupe zal worden van haar misstap, stort ze zich in zee. Voor háár is er – na wat ze gedaan heeft – op deze wereld geen redding mogelijk.

De stijl van dit verhaal staat nog ver af van die van de realistische romans die Marie Linde en haar generatiegenoten in de jaren '20 zullen publiceren en die – zoals door meerdere contemporaine critici is onderkend – verwant zijn aan het gematigde naturalisme van Nederlandse romanschrijfsters uit dezelfde periode, zoals Ina Boudier-Bakker en Jo van Ammers-Küller. Mabel Jansen was lid van het Pietermaritzburgse lees- en debatsgezelschap waar later de Saamwerkunie uit voort zou komen. Uit de jaarverslagen blijkt dat deze club in 1914 is begonnen met de oprichting van een eigen bibliotheek; deze bibliotheek was één van de begunstigden van de Boekencommissie van het Algemeen Nederlands Verbond.⁷ De administratie van de Boekencommissie, die kort na de Boerenoorlog begon met het verschepen van honderden kisten met boeken, vooral bestemd voor debatsverenigingen, schoolbibliotheken en ACVV-afdelingen op het Zuid-Afrikaanse platteland, is bijna volledig overgeleverd en op basis daarvan kan redelijk precies vastgesteld

7 INEG, PV 94: Adv. E.G. Jansen-versameling, lêer nr. 1/48/1/1 (1908-1944).

worden wat men las.⁸ Het blijkt dat de Nederlandse literatuur die de Boekenkommissie geschikt achtte voor de nog onbedorven Afrikaners vooral bestond uit historiese romans, Biedermeier-poësie, geskiedenisverhalen en godsdienslike traktate. Die *fin-de-siècle*-literatuur van die Tachtigers werd minder geschikt bevonden en die ene keer toen er tog eens een bundel naturalistiese verhalens van Frans Coenen deur die sensuur glipte, kwam van die ontvangende Zuid-Afrikaanse onderwyser onmiddellik die versoek om in die vervolq van sulke vuiligheid verschoond te blywen (Van Nes, 1910). In een oorsig van die ontstaansgeskiedenis van Die Pietermaritzburgse Debat en Letterkundige Vereniging⁹ noemt Mabels echtgenoot De Génestet, Nicolaas Beets, Tollens, Bilderdijk, Vondel, Multatuli en Conscience als skrywers wiens werk tydens die vergaderings besproke werd. Die “gevalle meisie” was een bekend motief in die West-Europese literatuur van die midden van die negentiende eeu en ook die idee dat er voor so’n meisie – selfs al kwam se er maatskappelik weer bovenop – meerel gezien eienlik geen uitkomst was, komt daar al voor.

Dit zegt dus iets over die literaire tradisie waarin een verhaal als “Prente” gezien moet worden. Maar tegeliktijd is er die unieke Zuid-Afrikaanse inkleuring: die verskil tussen die lewen op die *plaas* en in die stad, die *armblanke*-problematiek en die verhouding tussen blanken en kleurlinge. Die moeder van die meisie, Tante Koot, is een eerbiedwaardige dame, een ware volksmoeder. Nadat Marie met Fijnhardt is weggelopen, heeft Tante Koot alles geprobeerd om haar dogter terug te vinden.

Sy het haar aangesluit by die bende brawe moeders, wat vir die gevallene van ons nasie werk, en in die droewige reddingsstewe het sy ontsaglik veel geleer en gelij! Want dis nie alleen van die armstes van ons land wat daardie verderf insak nie – dis geen wonder dat hulle val, hulle groei dikwels in sonde en versoeking op – maar dis dikwels van die beste en fijnste van ons volk wat die sonde-put ook in val (Jansen, 1919:108).

En even verderop:

Dis die wurm, die verderflike invloede wat onse volk se ruggegraat verbreek; wat onse jeug van sy reinheid ontroof, –

8 Voor die funksioneren van die Boekenkommissie van die ANV, zie Glorie (2004).

9 INEG (Bloemfontein), PV 94: Adv. E.G. Jansen-versameling, lêer nr. 1/48/1/1 (1908-1944).

wat onse meisies se harte met vuilheid besoedel, wat onse seuns met sedelike melaatsheid besmet! (Jansen, 1919:109).

5. Conclusie

In het verhaal “Prente” geeft Mabel Jansen een literaire verwerking van één van de kernpunten van het beleid van het ACVV, de SAVF en andere vrouwenorganisaties, namelijk de opvoeding van jonge vrouwen tot waardige moeders van het volk, met name daar waar de gevaren het grootst geacht werden – in de stad. Zoals te lezen valt in het proefschrift van Marijke du Toit voerde de ACVV, bijvoorbeeld niet alleen actie voor de invoering van filmcensuur (*prente* worden in Mabel Jansens verhaal als oorzaak van Marie’s morele ondergang voorgesteld!), maar richtte ze ook kraamklinieken en opvanghuizen voor ongehuwde moeders op, beijverde ze zich voor de opleiding van verloskundigen en bracht ze soms zelfs geld bijeen om *armblanke* gezinnen vanuit een bruine of zwarte woonbuurt te laten verhuizen naar plaatsen waar zij konden terugkeren in de schoot van het eigen volk.

Wie de realistische romans en verhalen van schrijfsters uit de jaren twintig er nog eens op naleest, zal merken dat de ideeën hierin grotendeels aansluiten bij het beleid van de vrouwenorganisaties, bijvoorbeeld ten aanzien van de opvang van ongetrouwde moeders of de opleiding van blanke dienstmeisjes. In dit opzicht bieden deze teksten een fascinerend tijdsbeeld. Zoals Mabel Jansens verhaal laat zien, vormden ze ook een afspiegeling van het denken over rassenverhoudingen in de eerste dekaden van de twintigste eeuw. Wat dat betreft zijn onder meer bij Essie Malan, Susanna Bruwer, Eva Walter en Anna de Villiers racistische uitlatingen te vinden die nu als schókkend ervaren worden; ook als zodanig waren deze schrijfsters beslist kinderen van hun tijd.

Er kan dan ook worden vastgesteld dat het werk van deze schrijfsters over het algemeen minder controversieel was dan begin jaren negentig werd gesuggereerd. Het was onderdeel ván en speelde een construerende rol in het bredere institutionele kader van een tijdschrift als *Die Boerevrou*, de vrouwenorganisaties en de verbreiding van het Volksmoeder-ideaal. Het loont dus de moeite om deze teksten te vergelijken met, bijvoorbeeld, de studies van Lou-Marie Krüger over *Die Boerevrou* en van Marijke du Toit over de ACVV. Ook deze verhalen en romans droegen bij tot de constructie van het – overigens uiterst rekbare – Afrikaner-nationalistische discours, met al zijn mooie en minder mooie kanten. Als aangenomen mag worden dat ze dus niet in strijd waren met het

heersende discours, resteert de door Henriette Roos terecht opgeworpen vraag waarom de romans van de eerste Afrikaanse schrijfsters (na een aanvankelijk welwillend onthaal omdat het hier nu eenmaal ging om het werk de éérste vrouwelijke auteurs in een jonge literatuur) uit de canon zijn verdwenen. In internationaal perspectief lijkt deze ontwikkeling evenwel niet zo verwonderlijk. De afwijzende houding die de veelal mannelijke Afrikaanse critici al spoedig begonnen aan te nemen jegens het realistische proza van vrouwelijke auteurs, verschilt namelijk niet zoveel van de reactie van hun eveneens mannelijke collega's elders in de wereld. Ook in bijvoorbeeld Groot-Brittannië, de Verenigde Staten en Nederland werden dergelijke romans steeds vaker met *dédain* begroet. Als voornaamste bezwaar werd aangevoerd dat de onderwerpkeuze van deze schrijfsters niet belangwekkend genoeg zou zijn. Mede als gevolg van de vele beperkingen die zij, als vrouwen, in hun eigen maatschappelijk bestaan ondervonden, zou hun verwijzingsraamwerk immers beperkt blijven tot "the sewing circle rather than the whaling ship, the nursery instead of the lawyer's office" (Kolodny, 1985:49).¹⁰

Bestudering van contemporaine recensies met betrekking tot het werk van de eerste Afrikaanse romanschrijfsters wijst uit dat de omslag in waardering in de Afrikaanse literatuurkritiek al in een vroeg stadium plaatsvond, namelijk tussen het verschijnen van de eerste romans in 1925 en de publicatie van Anna de Villiers' *Sterker as die noodlot* in 1930. De literaire kritiek liep hiermee vooruit op het oordeel van de literatuurgeschiedschrijving, waar de omslag zich, zoals Roos (1992:51) heeft geconstateerd, vooral vanaf de jaren veertig zou gaan voltrekken. De *snelheid* waarmee de omslag in de krant- en tijdschriftkritiek plaatsvond, zou misschien meer specifiek verklaard kunnen worden vanuit de interferentie tussen het Nederlandse en het Afrikaanse literaire systeem. Ook in Zuid-Afrika bestond er, net als in Nederland, aanvankelijk namelijk grote waardering voor het werk van schrijfsters als Ina Boudier-Bakker en Jo van Ammers-Küller. Het lijkt erop dat de Afrikaanse critici, zodra ze merkten dat de toonaangevende critici in Nederland ten aanzien van het werk van deze schrijfsters een verzadigingspunt hadden bereikt,¹¹ met betrekking tot de Afrikaanse literatuur dezelfde lijn

10 Zie ook Showalter (1984), Baym (1985), Meijer (1988) en Van Boven (1992).

11 Cf. Van Boven (1992), Sicking (1993) en Meijer (1993).

hebben gevolgd.¹² Daarbij raakte de Afrikaanse literatuur in de jaren twintig meer gevestigd én meer gedifferentieerd, wat het voor het eerst mogelijk maakte om een onderscheid te maken tussen *literatuur* en *lectuur*, tussen *hoge* en *lage* genres. De “damesroman” was één van de eerste genres die naar het domein van de triviale literatuur werden gedelegeerd.

Geraadpleegde bronne

- ANON. 1929. Recensie van Susanna Bruwers roman *Bodemvas*. *Die Unie*: 55-56, 1 aug.
- ANON. 1979a. Landwye huldeblyk vir mev. Jansen. *Beeld*: 11 Jan.
- ANON. 1979b. Premier eer mev. Jansen: *Die Transvaler*, 9 Jan.
- BAYM, N. 1985. Melodramas of beset manhood: how theories of American fiction exclude women authors. (In Showalter, E., ed. *The new feminist criticism: essays on women, literature, and theory*. Londen: Virago. p. 63-80.)
- BRINK, E. 1990. Man-made women: gender, class and the ideology of the *volksmoeder*. (In Walker, C., ed. *Women and gender in Southern Africa to 1945*. Kaapstad: David Philip p. 273-292.)
- BRUWER, S. 1929. As 'n vrou wil skryf: 'n skets uit die getroude lewe. *Die Nuwe Brandwag*, 1(4):235-236, Nov.
- CLOETE, E. 1992. Afrikaner identity: culture, tradition and gender. *Agenda*, 13:42-56.
- DU TOIT, M. 1996. Women, welfare and the nurturing of afrikaner nationalism: a social history of the Afrikaanse Christelike Vroue Vereniging, c. 1870-1939. Cape Town: UCT. (Dissertation.)
- GLORIE, I. 2004. “... Een reuzen-taak, die bijna 't onmogelijke vordert ...”: de boekenzendingen van het Algemeen Nederlandsch Verbond (1902-1927). *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*, 11(1): 41-64.
- GREYVENSTEIN, S. 1989. Martha Mabel Jansen se bydrae op kulturele, politieke en maatskaplike gebied in Natal, 1910-1930. Bloemfontein: UOVS. (Honneursscriptie.)
- HOFMEYR, I. 1993. Building a nation from words: Afrikaans language, literature and ethnic identity. (In Marks, S., & Trapido, S., eds. *The politics of race, class and nationalism in twentieth-century South Africa*. London: Longman. p. 95-123.)
- JANSEN, M. 1919. Die veldblommetjie, en andere verhale. Bloemfontein: Nasionale Pers.
- JOHN, P. 1994. O, my kuns! 'n semiotiese analise van die estetiese problematiek in *Onder bevoorregte mense* deur Marie Linde. *Tydskrif vir Letterkunde*, 32(2):12-24.
- KANNEMEYER, J.C. 1978. Geskiedenis van die Afrikaanse literatuur. Deel 1. Kaapstad: Academia.

12 Zie bijvoorbeeld de recensie van C.M. van den Heever over *Sterker as die noodlot* van Anna de Villiers (*Volksblad*, 14 oktober 1930).

- KOCH, J. 2002. Outsider onder de zijnen: vorme van xenofanie in die Afrikaanse roman. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- KOLODNY, A. 1995. A map for rereading: gender and the interpretation of literary texts. (In Showalter, E., ed. *The new feminist criticism: essays on women, literature, and theory*. Londen: Virago. p. 46-62.)
- KRUGER, L.-M. 1991. Gender, community and identity: women and Afrikaner nationalism in the volksmoeder discourse of *Die Boerevrou*. Cape Town: UCT. (M.A. dissertation.)
- LOURENS, A. 1997. Polemiek en kanon: kanoniserings van die vroulike outeur in die Afrikaanse prosa van die dertiger- tot die negentigerjare. Pretoria: UP. (M.A.-verhandeling.)
- M.E.R.
kyk ROTHMAN, M.E.
- McCLINTOCK, A. 1995. Imperial leather: race, gender and sexuality in the colonial contest. New York: Routledge.
- MEIJER, M. 1988. De lust tot lezen: Nederlandse dichters en die literaire sisteem. Amsterdam: Sara/Van Genneep. (Dissertatie.)
- MEIJER, M. 1993. 16 juni 1937: Annie Romein-Verschoor kry die Dr. Winaendts Francken-prijs vir Vrouenspiegel – die skrywende vrou en die kritiek. (In Schenkeveld-Van der Dussen, M.A., red. *Nederlandse literatuur, een geskiedenis*. Amsterdam: Contact. p. 682-689.)
- NIENABER, P.J. 1943. Bronnegids by die studie van die Afrikaanse taal en letterkunde. Johannesburg: Nienaber.
- ROOS, H. 1992. Drie “dames”-romans. *Tydskrif vir Letterkunde*, 30(2):41-52.
- ROTHMAN, M.E. 1976. My beskeie deel: ’n outobiografiese vertelling. Kaapstad: Tafelberg.
- SHOWALTER, E. 1984 [1977]. A literature of their own. British women novelists from Brontë to Lessing. New rev. ed. London: Virago.
- SICKING, J.M.J. 1993. Januari 1928: Menno ter Braak bespreek Eva van Carry van Bruggen – Ideeënromans. (In Schenkeveld-Van der Dussen, M.A., red. *Nederlandse literatuur, een geskiedenis*. Amsterdam: Contact. p. 636-641.)
- VAN BOVEN, E. 1992. Een hoofdstuk apart: “Vrouwenromans” in die literaire kritiek, 1898-1930. Amsterdam: Sara/Van Genneep. (Dissertatie.)
- VAN DEN HEEVER, 1930. Resensie oor *Sterker as die noodlot* van Anna de Villiers. *Volksblad*: 14 Okt.
- VAN NES, J. 1910. Bloedrivierschool, Transvaal 28 januari 1910. Antwerpen. AWW-argief, map. 301.
- VAN NIEKERK, A. 1990. Introduction. (In Van Niekerk, A., ed. *Raising the blinds*. Parklands: Donker. p. 11-28.)
- VAN NIEKERK, A. 1999a. ’n Voorstel vir die geskiedskrywing van die Afrikaanse vrouevertelling: ’n feministiese perspektief. Johannesburg: Universiteit van die Witwatersrand. (M.A.-verhandeling.)
- VAN NIEKERK, A. 1999b. Die Afrikaanse vroueskrywer – van egotekste tot postmodernisme (18e eeu-1996). (In Van Coller, H.P., red. *Perspektief en profiel: ’n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Deel 2. Pretoria: Van Schaik. p. 305-443.)

Kernbegrippen:

damesroman in Afrikaans
institutionele benadering
literatuurgeschiedschrijving
marginalisering
vrouwelijke auteurs

Key concepts:

female authors
institutional approach
literary historiography
marginalisation
womens's literature, Afrikaans

